

بزه دیده در نظم نوین کیفری

مؤلفان:

دکتر علی طالع زاری

استاد، دانشگاه

فرزانه حبیبی

دانشجوی دکتری حقوق کیفری، مرمشاسی

سرشناسه	: طالع زاری، علی، ۱۳۶۰
عنوان و نام پدیدآور	: بزه دیده در نظم نوین کیفری / مولفان علی طالع زاری - فرزانه حبیبی
مشخصات نشر	: تهران: کتاب آوا، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری	: ۱۷۰ ص
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۳۵۷-۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: عدالت ترمیمی - Restorative justice
موضوع	: قربانیان جرم و جنایت - حمایت - قوانین و مقررات
شناسه افزوده	: حبیبی، فرزانه، ۱۳۶۳
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ۷۷۸۶۸۸/ط۲۴
رده‌بندی دیوید	: ۳۴۶/۶۸
زبان کتاب	: فارسی ملی
شماره کتاب ملی	: ۴۷۴۵۷۸۸

بزه دیده در نظم نوین کیفری

انتشارات کتاب آوا

مؤلفان:	دکتر علی طالع‌زاری - فرزانه حبیبی
ناشر:	کتاب آوا
نوبت چاپ:	اول ۱۳۹۶
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
قیمت:	۲۵۰۰۰۰ ریال
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۳۵۷-۸

نشانی دفتر مرکزی: انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، بن‌بست - طبقه ۴، باب ۴، طبقه ۲، واحد ۴
شماره‌های تماس: ۶۶۹۷۴۶۴۵ | ۶۶۹۷۴۱۳۰ | ۶۶۲۰۷۹۹۳ | ۶۶۴۶۱۱۸۰ | ۶۶۲۰۷۹۹۳

www.avabook.com avabook_kazemi@yahoo.com

فروشگاه کتاب آوا: اسلام‌شهر، خیابان صیاد شیرازی، روبروی دانشگاه آزاد اسلام - شعبه ۱۱، کسری
تلفن: ۵۶۳۵۴۶۵۱

هرگونه تکثیر این اثر از طریق ارسال یا بارگذاری فایل الکترونیکی، یا چاپ و نشر کاذب، یا بدون مجوز ناشر، به هر شکل، اعم از فایل، سی‌دی، افست، ریسوگراف فتوکپی، زبراکس یا وسایل مشابه، به صورت متن کامل یا صفحانی از آن، تحت هر نام اعم از کتاب، راهنما، جزوه، یا وسیله کمک آموزشی، در فضای واقعی یا مجازی، و همچنین توزیع، فروش، عرضه یا ارسال انری که بدون مجوز ناشر توزیع شده موجب پیگرد قانونی است.

فہرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۶	مقدمه
۱۳	فصل اول: عدالت ترمیمی، نظم نوین کیفری و جایگاه بزه دیده
۱۴	۱-۱- زوال عدالت کیفری تا ظهور عدالت ترمیمی
۱۸	۱-۱-۱- عدالت کیفری
۲۰	۱-۱-۱-۱- عدالت سزادهنده
۲۲	۱-۱-۱-۱- عدالت فلسفی
۲۶	۱-۱-۱-۲- انتقادات وارده براندیشه سزادهی
۲۸	۱-۱-۱-۳- عدالت بازپرورانه
۳۰	۱-۱-۱-۳- عدالت ترمیمی
۳۱	۱-۱-۲- نظم نوین کیفری، ظهور عدالت ترمیمی و عناصر مشکله
۳۶	۱-۱-۲-۱- داوطلبانه بودن
۳۹	۱-۱-۲-۱- محدودیت ها
۳۹	۱-۱-۲-۲- راه کار های ارائه شده در عدالت ترمیمی
۴۱	۱-۱-۲-۲- اظهار حقیقت
۴۲	۱-۱-۲-۲-۱- اظهار حقیقت از طرف بزهکار
۴۳	۱-۱-۲-۲-۲- اظهار حقیقت از طرف بزه دیده
۴۳	۱-۱-۲-۲-۳- اظهار حقیقت از طرف گواهان و مطلعان
۴۵	۱-۱-۲-۲-۴- آثار اظهار حقیقت
۴۵	۱-۱-۲-۳- رو در رویی
۵۰	۱-۱-۲-۴- توافق
۵۳	۱-۱-۲-۴-۱- محدوده ی توافق
۵۴	۱-۱-۲-۴-۲- آگاهی از حقوق قبل از رسیدن به توافق
۵۵	۱-۱-۲-۴-۳- شکست در توافق
۵۷	۱-۱-۲-۵- حمایت
۵۹	۱-۱-۲-۶- غیر علنی و محرمانه بودن
۶۲	۱-۱-۳- مقایسه نظام عدالت کیفری سنتی با عدالت ترمیمی
۶۲	۱-۱-۳-۱- عدالت کیفری سنتی؛ ویژگیها و علل رویگردانی از آن
۷۸	۱-۲- مدل های عدالت ترمیمی (تاب خواه و پیشینه خواه)
۸۱	۱-۳- اهداف اجرای عدالت ترمیمی

۸۱	۱-۳-۱- باز پذیری بزهکار
۸۲	۱-۳-۲- باز توانی بزه دیده
۸۳	۱-۳-۳- باز توانی اجتماع (جامعه محلی)
۸۶	۱-۳-۴- جبران خسارت
۸۶	۱-۳-۴-۱- تکلیف بزهکار یا اشخاص ثالث به جبران خسارت
۸۷	۱-۳-۴-۲- لزوم بازبینی قوانین و مقررات داخلی در زمینه جبران خسارت
۸۷	۱-۳-۴-۳- جبران خسارت زیست محیطی
۸۸	۱-۳-۴-۴- جبران خسارت دولتی
۸۸	۱-۳-۵- مسئولیت پذیری و پاسخ گویی بزهکار
۹۲	۱-۳-۶- شرم آری باز پذیرنده بزهکار
۹۴	۱-۴- روش های اجرای عدالت ترمیمی و نقش بزه دیده در آنها
۹۵	۱-۴-۱- میانی گری و نقش بزه دیده در آن
۹۸	۱-۴-۲- نشست
۱۰۰	۱-۴-۳- حلقه ها یا حلقه ها
۱۰۲	۱-۴-۴- هیئت های ترمیمی عامه محلی
۱۰۵	فصل دوم: جایگاه بزه دیده در مفک عدالت ترمیمی (با تمرکز بر نقش، نیاز ها و حمایتها)
۱۰۶	۲-۱- بزه دیده در فرایند اجرای عدالت (از عدالت کیفری سنتی تا عدالت ترمیمی)
۱۰۹	۲-۱-۱- بزه دیده در نظام عدالت کیفری
۱۰۹	۲-۱-۱-۱- نقش و جایگاه بزه دیده
۱۱۰	۲-۱-۱-۲- نادیده گرفته شدن بزه دیده
۱۱۱	۲-۱-۱-۳- ظهور اندیشه ی بزه دیده شناسی
۱۱۴	۲-۱-۱-۴- اصلاحات انجام گرفته در مورد بزه دیده در نظام عدالت کیفری
۱۱۵	۲-۱-۲- برنامه ها و فرایند های نظام عدالت کیفری در مورد بزه دید
۱۱۶	۲-۱-۲-۱- جهت گیری دوباره واحد خدمات تعلیق مراقبتی
۱۱۷	۲-۱-۲-۲- برنامه ی اظهارات تأثیر گذار بزه دیده
۱۲۰	۲-۱-۲-۳- افزایش میزان استفاده از مفاهیم عدالت ترمیمی
۱۲۱	۲-۱-۳- رویکرد های ترمیمی به بزه دیده
۱۲۳	۲-۱-۳-۱- بزه دیده کنشگر فعال
۱۲۴	۲-۱-۳-۲- نیاز های بزه دیده
۱۲۷	۲-۱-۳-۲-۱- پرداخت غرامت
۱۲۹	۲-۱-۳-۲-۲- بهبود امنیت بزه دیده
۱۳۰	۲-۱-۳-۲-۳- اعطای اختیار

۱۳۱	 ۲-۱-۳-۴ - جبران
۱۳۲	 ۲-۱-۳-۵ - التیام بزه دیده
۱۳۴	 ۲-۱-۴ - محدودیت های عدالت ترمیمی برای بزه دیده
۱۳۴	 ۲-۱-۴-۱ - عدم شناسایی بزهکاران
۱۳۶	 ۲-۱-۴-۲ - اجتناب از رویارویی بزه دیده با بزهکار
۱۳۷	 ۲-۲ - گونه ها، حمایت ها و آثار بزه بر بزه دیده
۱۳۸	 ۲-۲-۱ - رکن های تعریف بزه دیده
۱۳۹	 ۲-۲-۱-۱ - زنان (بر اساس معیار جنسیت)
۱۴۰	 ۲-۲-۱-۲ - کودکان (بر اساس معیار سن)
۱۴۱	 ۲-۱-۳ - سالمندان بزه دیده (بر اساس معیار سن)
۱۴۲	 ۲-۲-۱-۴ - ناتوانان بزه دیده (بر اساس معیار ناتوانی)
۱۴۳	 ۲-۲-۱-۵ - اقلیت های بزه دیده (بر اساس معیار محرومیت)
۱۴۴	 ۲-۳ - حمایت های لازم از بزه دیده
۱۴۴	 ۲-۳-۱ - حمایت کیفری
۱۴۵	 ۲-۳-۲ - حمایت مالی
۱۴۶	 ۲-۳-۳ - حمایت پزشکی
۱۴۶	 ۲-۳-۴ - حمایت روانی و عاطفی
۱۴۷	 ۲-۳-۵ - حمایت اجتماعی
۱۴۹	 ۲-۴ - آثار بزه بر بزه دیده
۱۴۹	 ۲-۴-۱ - آثار جسمی
۱۵۱	 ۲-۴-۲ - آثار روانی
۱۵۲	 ۲-۴-۲-۱ - آسیب شناسی روانی
۱۵۳	 ۲-۴-۳ - آثار حقوقی
۱۵۷	 فهرست منابع

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

پیشگفتار

تحولات سه دهه اخیر در حوزه جرم شناسی ناظر به بزه دیده است. مکتب عدالت ترمیمی که در دهه های اخیر جایگزین نظام عدالت کیفری گردیده است با تمرکز بر بزه دیده و جبران نیازها و خسارات ناشی از جرم به وی دریچه نوینی را به سوی اجرای عدالت باز کرده است. بزه دیده به عنوان قربانی و نقطه ثقل وضعیت مجرمانه بیشترین آسیب را متحمل شده است و مستحق بیشترین توجه و حمایت است.^۱

امروزه با توسعه و شرکت عدالت ترمیمی^۲، بزه دیده در قوانین جدید کیفری کشورمان نظیر قانون مجازات اسلامی و قانون آیین دادرسی کیفری نیز جایگاه جدیدی را کسب کرده است. بزه دیده به عنوان قربانی جرم می بایست مورد حمایت های کیفری و غیر کیفری قرار بگیرد، چرا که در صورت عدم حمایت، وی را در معرض بزه دیدگی مجدد یا بزهکاری قرار می دهیم که برای خود، اطرافیان، جامعه در هر صورت مخاطره آمیز خواهد بود.

عدالت ترمیمی مفهوم و نگرش جدیدی است که فرایند دادرسی و جریان اجرای عدالت را دگرگون ساخته است. آرایه تعریف جامعی از عدالت ترمیمی کار ساده ای نیست و تاکنون نیز هیچ کس، یک تعریف جامع از آن آرایه نکرده است. البته تعبیر جنیفر لی، لیو لاین و رابرت هوس: «این واژه در شکل عبارت هزار معنایی برای استناد به هر فعالیتی که در جریانات اصلی اداری عدالت انجام نمی شود و یا شکل ظاهری فرآیند های

^۱ طالع زاری، علی، تقریرات درس جرم شناسی نظری، دوره دکتری حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشگاه آزاد کرمان، سال تحصیلی ۹۴-۹۳، ص ۱۱.

^۲ restorative justice.

^۳ شایلند، جوانا و دیگران، عدالت ترمیمی در عمل، ترجمه دکتر علی طالع زاری، نشر آوا، تهران، ۱۳۹۴، ص ۳۱.

عدالت کیفری را ندارد، استفاده می شود.^۱ یا هوارد زهر نیز که از نویسندگان اصلی در زمینه عدالت ترمیمی است، به جای تعریف عدالت ترمیمی، به طور مفصل درباره آنچه عدالت ترمیمی نیست سخن می گوید و در نیمه های کتاب خویش، به تعریفی شبیه تونی مارشال از عدالت ترمیمی می پردازد. وی در تعریف عدالت ترمیمی می نویسد: «عدالت ترمیمی پاسخ و واکنشی است به بزه که بر ترمیم و جبران خسارت های بزه دیده تأکید و تمرکز دارد. همچنین این روش بزهکار را نسبت به آسیب و خساراتی که به وجود آورده مسئولیت پذیر نموده و آشتی را میان گروه ها به وجود می آورد.»^۲

این تعریف بسیار گسترده است با تجزیه و تحلیل این تعریف پی می گیریم که عدالت ترمیمی یک فرآیند و روش خاصی است که به رابطه بین بزه دیده و بزهکار و کلیه گروه هایی که به نوعی بزه ارتباط دارند توجه شده است. نکته دیگر که در این تعریف دیده می شود، توجه به خسارت های حاصله از بزه است؛ خسارت هایی که متوجه بزه دیده بوده و باید چاره ای برای جبران آن اندیشیده شود. اما آنچه در نگاه کلی تر در این تعریف مشاهده می شود، نگاه به آینده است. یعنی دست یافتن به اجماع و توافق کلی برای موارد مشابهی که ممکن است در آینده رخ دهد. به عبارت دیگر، نه تنها در فرآیند عدالت ترمیمی در صدد تنظیم رابطه بین بزه دین و بزهکار هستیم، بلکه باید به روشی کلی برای آینده دست پیدا کنیم و در موارد مشابه نیز بتوانیم از طریق این فرآیند، خسارت های حاصله از وقوع بزه را جبران نماییم و نسبت به پیشگیری از وقوع بزه در آینده نیز چاره اندیشی کنیم.

بنابراین، عدالت ترمیمی بر اهمیت ارتقاء نقش بزه دیدگان و اعضای جامعه از رهگذر درگیر نمودن فعالانه تر آنان در فرآیند عدالت تأکید دارد تا بزهکاران را مستقیماً در قبال بزه دیدگان و جوامعی که مورد آسیب و زیان قرار گرفته اند، مسؤول بداند. عدالت ترمیمی

^۱ Jennifer J. L. Jewelllyn, Robert Howse; Restorative Justice A conceptual Frame work, p. 1.

^۲ برای آشنایی با روش هوارد زهر، ر. ک: زهر، هوارد: کتاب کوچک عدالت ترمیمی، ترجمه دکتر حسین غلامی، چاپ اول، ۱۳۸۳، انتشارات مجد، تهران.

آسیب های معنوی و مادی بزه دیدگان را ترمیم کرده و طیفی از فرصت های مناسب را برای گفت و گو، مذاکره و حل و فصل مشکلات فراهم می آورد. این فرصت ها احساس بیشتری از امنیت و آرامش جامعه، هماهنگی اجتماعی و صلح و آشتی را برای تمام کسانی که درگیر در مسأله هستند، به ارمغان می آورد.^۱

استفان پی گروی، عدالت ترمیمی را شیوه ای برای نشان دادن واکنش به بزه توصیف می کند. وی طبق نظریات هواداران عدالت ترمیمی، به مقایسه عدالت سزادهنده و عدالت ترمیمی می پردازد و سپس نتیجه می گیرد که واکنش عدالت ترمیمی نسبت به بزه، بهتر از کیفر صرف بزهکار است.^۲ هواداران عدالت ترمیمی معتقدند، این شیوه بهتر از عدالت سزادهنده است زیرا بزه دیده را ترمیم می کند و یا حداقل سعی دارد، بزه دیده ترمیم شود؛ هدف عدالت کیفر، کاهش فقط کیفر بزهکار است. از دیدگاه هواداران عدالت ترمیمی، در عدالت سزادهنده، بزه دیده در نظر گرفته نشده است.

در دیدگاه عدالت کیفری، بزه به عنوان یک قانون شکنی علیه دولت تعریف می شود ولی، طرفداران عدالت ترمیمی بزه را چیزی بیش از یک قانون شکنی ساده می دانند و معتقدند بزه، آسیبی است که بزه دیده متحمل می شود. براین، بزه حداقل در اکثر موارد، اقدامی علیه دولت و نقض قانون نیست. همچنین بزه در ارتباط با آسیب ساده نیست، بلکه یک آسیب با سطوح چندگانه نسبت به بزه دیدگان اولیه و ثانویه، جامعه و حتی نسبت به بزهکاران است. وقتی بزه، نقض حقوق یک فرد تلقی شد، بزه است کیفر هم باید در جهت جبران آسیب تفسیر شود. بدین ترتیب، کیفر یک ماهیت، در تنبیهی و در جهت جبران آسیب های وارده بر بزه دیده خواهد بود. در این صورت، کیفر نه تنها موجب تشدید دشمنی میان بزهکار و بزه دیده نخواهد بود، بلکه حتی می تواند به عاملی برای تقویت دوستی بین بزه دیده و بزهکار تبدیل شود.

^۱ Mark Umbreit, Restorative Justice, University of Minnesota, p.1, <http://www.oasis-nw.org/rj.htm> [1381-9/23].

^۲ Stephen, p. Garrey: Restorative justice, punishment, and Atonement. VTAH LAW REVIEW P.33, 2003, 15 PAGES.

زیرا بزهکار با جبران آسیب های وارده، حس هم دردی خود را به نمایش می گذارد و بدین وسیله به بزه دیده نزدیک می شود و بزه دیده هم به جای ارضای حس انتقام جویی، بزهکار را می بخشد و این موجب تقویت دوستی می شود. ولی، در عدالت کیفری سنتی، کیفر بزهکار، ساز و کار مورد نیاز برای تحقق عدالت است. کیفری که به بهانه تضمین برقراری نظم و امنیت بر بزهکار تحمیل می شود، دشمنی را تشدید می کند، بزهکار پس از رهایی از کیفر، ممکن است در صدد انتقام از بزه دیده برآید و بزه دیده هم به جای جبران آسیب هایش، باید از بزه دیدگی مجدد همواره هراس داشته باشد. بنابراین، در عدالت ترمیمی، از پیامدهای منفی کیفر، نظیر بدنامی بزهکار، تحقیر و تحمیل رنج به وی و یا کینز بیگناهان که از آثار عدالت کیفری است، اجتناب می شود.

طرفداران عدالت ترمیمی می خواهند حتی الامکان نهادهای رسمی، دادسراها، دادگاه ها و زندان ها را کنار بگذارند و بیشتر از مکان هایی استفاده کنند که موقعیت رسمی ندارد و تاکید بر مکان هایی غیر رسمی، منظور آشتی و سازش و محیطی برای جبران و ترمیم آسیب های وارده بر بزه دیده است. عدالت ترمیمی به دنبال آن است که به جای قاضی، پلیس و افرادی را جایگزین نماید که در صدد تحمیل عقیده خود و الزام دیگران به تبعیت نیستند؛ بلکه افرادی آشنا هستند که می خواهند به کمک بزه دیده و بزهکار بشتابند. مکان هایی که بزهکار و بزه دیده، نه به اجبار، بلکه با میل خود به آنجا می روند تا اختلافاتشان را دوستانه حل کنند. طرفداران عدالت ترمیمی می خواهند به جای زندان که عملاً محیطی برای آموزش و نفی کرامت و شرافت انسان ها است، دوباره درب های خانواده و جامعه را به سوی بزهکار باز کنند و وی را به دامن اجتماع باز گردانند. طرفداران عدالت ترمیمی در صددند ظرفیت ها و قابلیت های بالقوه انسانی را تقویت کرده و در صورت لزوم به جای فرآیندهای رسمی با مشارکت نهادهای جامعه مدنی را گسترش دهند. آنان معتقدند ساز و کارهای کیفری، در ایجاد یک جامعه سالم و امن شکست خورده اند، زندان ها مملو از زندانی هستند و هر روز به رغم افتتاح زندان های جدید و تحمیل هزینه های اضافی بر بودجه های عمومی، وضعیت بزهکاری وخامت

بارتر می شود. از طرفی بزه دیده نیز از این کارزار عایدی ندارد و همواره در حاشیه قرار دارد و در عین حال که نیازهایش جبران نشده است حتی آلام و مشکلات روانیش نیز بیشتر شده است.

بدین سان ظهور مکتب عدالت ترمیمی با این اوصاف، نظم نوینی را در جامعه کیفری پدید آورده و روابط، مناسبات، ساز و کارها و فرآیندهای کیفری را تحت تاثیر خود قرار داد است. حال باید دید در این وضعیت جدید بزه دیده چه جایگاهی را کسب نموده و نقشش دارد؟ به زبانی دیگر نیاز است حقوق و فرصت های جدیدی که منبث از تغییر جایگاه بزه دیده در این وضعیت نوین کیفری بوجود آمده است، مورد شناسایی و بحث قرار گیرد.

تحقیق حاضر تلاشی است در جهت تبیین نظریه عدالت ترمیمی که نظم نوینی را در کشورمان به وجود آورده است و واکنشی در نقش و جایگاه بزه دیده در این وضعیت جدید که بدون شک در شرایط مطلوبی نسبت به سابق قرار گرفته است، جدی و ضروری می نماید.

دکتر علی طالع زاری

کرمان، خرداد ۱۳۹۴

گرگان: بهمن ماه ۱۳۹۴ نشرشیدی